

Nadgradnja čevljarске dediščine s sodobnimi strokovnimi in poslovnimi prijemi

Aleš Kacin¹

Povzetek

Čevljarstvo je panoga, ki je v prejšnjem stoletju dajala kruh ne samo številnim prebivalcem žirovske kotline, temveč tudi širše. Procesi globalizacije so to dejavnost zelo prizadeli, ker je poceni delovna sila v tujini povzročila izpad proizvodnje doma, s tem pa so se zmanjšale tudi razvojne možnosti te nekdaj cvetoče panoge. Ustanovitev čevljarске delavnice AK Alojz Karner je nadaljevanje tradicije, ki jo je uvedel istoimeni zaposlenec Alpine, na čigar materialni in duhovni zapuščini tudi temelji nadaljevanje te dejavnosti. Avtorjevo znanje arhitekture ter sodelovanje z mojstrom Karnerjem pri izdelavi številnih primerkov obutve sta bila tisti vzgonski sili, ki skušata sinergično povezati arhitekturo, čevljarско dediščino in praktične izkušnje pri izdelavi obutve v strokovno in poslovno učinkovit in uspešen sistem. Vizija je ustanovitev sodobnega tehnološkega sistema, ki bo trgu sposoben ponujati visokokakovostne, estetsko in funkcionalno neoporečne izdelke. To naj bi omogočili uporaba dosedanjih izkušenj, upoštevanje uveljavljene čevljarске tradicije na Žirovskem, znanje arhitekture ter uporaba najsodobnejših tehnoloških naprav in pripomočkov. Vsa ta prizadevanja pa morajo biti ustrezno poslovno in pravno podprta, da bo tudi po menedžerski plati vzpostavljen ustrezen stik s poslovnim okoljem in trgom, kateremu bodo tovrstni izdelki tudi namenjeni.

Ključne besede: čevljarška dediščina, vizija razvoja, nove tehnologije, arhitektura, Alojz Karner

Summary

In the last century, shoemaking industry provided bread not only to many inhabitants of the Žiri town but also beyond. The processes of globalization have severely affected this activity, as cheap labour had led to the loss of production at home, thus reducing the development potential of this once thriving industry. The establishment of the AK Alojz Karner shoe workshop is a continuation of the tradition introduced by the Alpina employee of the

1 Aleš Kacin, univ. mag. inž. arhitekture, oblikovalec in arhitekt, samozaposlen v kulturi, ustanovitelj in vodja delavnice AK Alojz Karner, hello@alozjkarner.com.

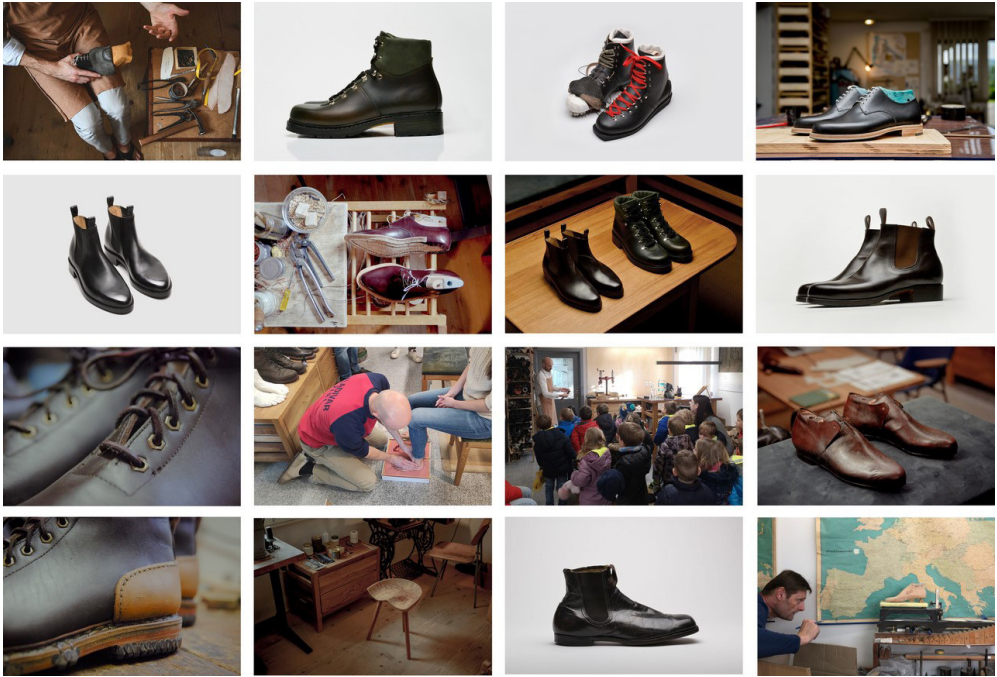
same name. The continuation of this activity is based on his material and spiritual legacy. The author's knowledge of architecture and collaboration with master Karner in the production of footwear were the driving forces that seek to synergistically combine architecture, shoemaking heritage and practical experience in the manufacture of footwear into a professional, business-efficient and successful system. The vision is to establish a modern technological system that will be able to offer high-quality, aesthetically and functionally flawless products to the market. This should be made possible with the use of previous experience, observance of the established shoemaking tradition in Žiri, knowledge of architecture and the use of cutting-edge technological devices and accessories. All these efforts must be adequately supported by business and legal frameworks, so that the managerial side can establish appropriate contact with the business environment and the market for which such products are intended.

Keywords: shoemaking heritage, vision of development, new technologies, architecture, Alojz Karner

Delavnica AK Alojz Karner je butična čevljarška delavnica, v kateri oblikujejo in izdelujejo čevlje po meri, ki temeljijo na lokalni tradiciji. Pri tem se naslanjajo na znanje in izkušnje, ki jim jih je kot dediščino zapustil žirovski čevljar Alojz Karner. Temu dodajajo v arhitekturi in oblikovanju navdahnjeno premišljenost in novodoben, svetovljanski značaj. Z aktivnostmi zagotavljajo ohranjanje dediščine, prenos znanj, turistično ponudbo kraja oziroma celostno nadgradnjo tradicionalne obrti.

Čevljarška dediščina

Stara zgodba pravi, da je nekoč v Žiri prišel čevljar iz zunanjih dežel, se usedel in začel čevljariti. Že v 16. stoletju je v spisih omenjen čevljar kajžar Peter Schuster, razmah pa ta obrt doživi v 19. stoletju, ko so čevlje za izvoz začeli izdelovati posamezni mojstri, delavnice in zadruge. Kraj se je začel iz kmečke naselbine spreminjati v mesto čevljarjev. V obdobju med vojnama so se uveljavile delavnice Gantar, Zajc, delavnica bratov Naglič in čevljarška zadruga Žiri. Po drugi svetovni vojni, leta 1947, so se z državno pobudo in podporo za gradnjo novih proizvodnih prostorov delavnice združile v Tovarno športne obutve Žiri, leta 1951 preimenovano v Alpino (Naglič 1997).

Fotografija 1: Reprezentativni izdelki in aktivnosti delavnice AK. Arhiv AK Alojz Karner, Žiri, 2018–2020.

V petdesetih letih se je v Alpini zaposlil tudi čevljar Alojz Karner. Na začetku je delal kot prirojevalec, kasneje pa kot modelir, kar je vezni člen med idejami in izdelavo obutve. Po upokojitvi leta 1988 je za svoje stranke v domači delavnici po meri ročno izdeloval pohodne, športne, delavske, modne čevlje ter čevlje za narodno nošo itn. Karner je veljal za enega zadnjih mojstrov v teh krajih, ki je do potankosti obvladal celoten proces izdelave čevljev na tradicionalni način. Ob večjih kulturnih dogodkih in praznikih je predstavljal žirovsko čevljarско dediščino na terenu in s tem potrjeval predanost svojemu poklicu in kraju.

Delo čevljarja je bilo naporno, saj je zahtevalo veliko natančnosti, zbranosti, poznavanja številnih tehničnih pripomočkov in rokodelskih veščin, ki so ključne, da je izdelek narejen v skladu s kakovostnimi in estetskimi standardi.

Za izdelke visoke kakovosti in uspešnost na trgu sta bili potrebni sistematična ureditev vseh delovnih procesov in uspešna prodajna strategija. Ti dejavniki so prebivalcem zagotovili dodatne izkušnje, trdoživost in značaj, ki še danes vplivajo na razvoj kraja. Žirovski čevljarji so sloveli po izdelavi trpežne in kakovostne obutve, ki so jo do začetka šestdesetih let prejšnjega stoletja izdelovali povsem ročno – obrtniško, kasneje pa so začeli uvajati (manufakturni način) delo po fazah na tekočem traku. Proizvodni

program je bil razdeljen na žensko in moško modno obutev (lahka obutev) ter na športno in delavsko (športna obutev). V začetku sedemdesetih let je Alpina v svoj proizvodni segment uvedla proizvodnjo smučarske obutve. Prvi serijski čevlji za tek na smučeh so bili predstavljeni v sezoni 1973/74. Na začetku so smučarske čevlje po šivanih metodah izdelovali za uveljavljene tuje znamke, kot so Montana, Heierling, Reiker in Tyrol. V osemdesetih letih so z razvojem tehnologije uvedli bistveno cenejši in hitrejši brizgan način izdelave obutve, kakovostne šivane izdelave pa so postopoma umaknili iz proizvodnje (Naglič 1997). Najboljše poslovne rezultate je podjetje dosegalo v obdobju med letoma 1975 in 1990. Statistično je bila Alpina največja leta 1986, ko je v celotnem sistemu zaposlovala skoraj dva tisoč ljudi, na lokaciji v Žireh pa okrog tisoč sto. V tem letu je tovarna izdelala dva milijona štiristo tisoč parov obutve (Šebenik 2021).

Fotografija 2: Obrtniški način izdelovanja obutve v Alpini, kjer so mojstri izdelovali vsak svoj par čevljev. Lastnik: Muzejsko društvo Žiri. Rok Klemenčič, Žiri, datum ni znan.

Pridobivanje znanja in veščin – izobrazba

Avtor prispevka je formalno izobražen oblikovalec in arhitekt. Na ljubljanski univerzi ter na univerzi Brookes v Oxfordu je študiral arhitekturo, med letoma 2012 in 2013 pa je opravljal študijsko prakso v arhitekturnem biroju v Trondheimu na Norveškem. Leta 2009 je prejel nagrado na mednarodni delavnici *Theatre Architecture in Central Europe*, 2017 pa je za svoje magistrsko delo, v katerem je raziskoval vojašnice Guardia

alla frontiera, prejel fakultetno Prešernovo nagrado ter bil nominiran za evropsko nagrado Young Talent Architecture Award. Ideje in potenciale za pozabljeno vojaško dediščino je predstavil v različnih medijih in na znanstvenih dogodkih.

Kot samozaposlen v kulturi trenutno živi in ustvarja v Žireh, kjer vodi čevljarско delavnico, poimenovano po svojem dedku, čevljarju Alojzu Karnerju, od koder črpa navdih in kjer je doživel prvi stik s čevljarско obrtjo. Avtor se je z načini dela in rokodelstvom podrobneje spoznal, ko je Karner zanj izdelal modne športne čevlje in ko sta leta 2005 skupaj izdelala zadnje čevlje, pri katerih je celoten proces izdelave zabeležil s filmsko kamero. Po Karnerjevi smrti je avtor za mentorstvo prosil upokojenega čevljarja Franca Kranjca, ki je svojo celotno delovno dobo kot tehnolog in razvijalec smučarsko-tekaške in športne obutve preživel v Alpini. Njegova pripravljenost za predajo čevljarских znanj, kot so anatomija stopal, poznavanje tradicionalnih tehnik izdelave čevljev, materialov in orodij, je bila ključna, da jih je avtor lahko ustrezno nadgradil. Vzporedno je navezoval stike z drugimi strokovnjaki iz čevljarске panoge doma in v tujini, s podjetji, ki se ukvarjajo z izdelovanjem sestavnih delov in s prodajo materialov, s poznavalci zgodovine čevljarstva, s kulturnimi ustanovami, ki hranijo čevljarско dediščino, ter z ustanovami, ki podpirajo ohranjanje in razvoj tradicionalnih obrti (Požar 2020: 106–113).

Karner je zapustil številno orodje, kroje, materiale, čevljarška kopita, na žalost pa je z njim odšla večina mojstrskega znanja. V prepričanju, da je priložnost za učenje zamujena, se je avtor po končani Srednji šoli za oblikovanje in fotografijo podal na študij arhitekture v Ljubljano. Med delom in študijem v tujini je opazoval britansko kulturo oblačenja, ki ga je spominjala na dedka, uglašjenega gospoda z izbrano garderobo. Na Norveškem pa je dobil vtis, da so tradicija in izdelki, narejeni na njeni osnovi, spoštovani in imajo tudi večjo vrednost. Po vrnitvi iz tujine je avtor dedkovo delavnico preselil v domačo garažo in pričel z intenzivnim raziskovanjem. To je prineslo nova znanja na področju zgodovine, tehnologij izdelave, priprave orodja in pripomočkov, spoznavanja oblikovnih in funkcionalnih značilnosti obutve, spoznavanja podjetij, ki izdelujejo ali prodajajo sestavne dele za čevljarско industrijo, in povezovanja z različnimi ustanovami, ki podpirajo ohranjanje in razvoj tradicionalnih obrti.

Prenašanje znanja na področju čevljarstva že več desetletij ni sistematično urejeno, zato strokovnjakov na tem področju skoraj ni več. Izobraževanje in predajanje znanja je prepuščeno posameznikom. Do konca sedemdesetih let je za formalno čevljarско izobrazbo v Sloveniji v Žireh deloval Čevljarско šolski izobraževalni center ČŠIC, kasneje pa so se učenci preselili na Tekstilno in obutveno šolo v Kranj. Zaradi upada zanimanja za vpis in vse manjših možnosti za zaposlitev je proti koncu devetdesetih let šola ukinila obutveni program. Globalizacija in neprilagodljive strategije so večja slovenska podjetja prisilile, da so proizvodnjo obutve preselila v države s cenejšo delovno silo, številna podjetja pa so končala v stečaju.

Izdelava čevljev po meri – ustanovitev čevljarske delavnice

Na podlagi Karnerjevega izročila je bila leta 2014 neformalno ustanovljena butična čevljarska delavnica z imenom AK Alojz Karner.

Izdelava čevljev po meri se vzporedno z dogovorom o želenem modelu začne s temeljito analizo stopal, obremenjenih s celotno ali delno telesno težo v stoječem ali sedečem položaju. Potrebne so izmere obsegov stopal na ključnih mestih, odtis stopal, zunanji obris stopal, določitev višine stopalnega loka, prepoznavna morebitnih deformacij itn. (Vass 2006). Stopala lahko za več informacij odtisnemo tudi v mehki peni ali zajamemo 3D-sken. Na podlagi funkcionalnih, estetskih in anatomskih zahtev se izdelava par individualno prilagojenih kopit (Kacin 2021).

Izdelavo čevlja delimo na izdelavo zgornjega dela in izdelavo spodnjega dela čevlja. Način, na katerega sta dela med seboj spojena, pa določa konstrukcijo čevlja. V Žireh se je tradicionalno ročno izdelovalo čevlje po treh metodah. Pri najstarejši, klinčani metodi, s pomočjo lesenih cvekov spojimo zgornji del, ki je z ubiranjem prišit na raven notranjik, in spodnji del, pri katerem je prva plast s klinci prabit usnjen okvir. Na enak način pritrjujemo vse plasti do končnega podplata. Okvirno šivana metoda zahteva posebno pripravo notranjika (osnovne plasti, narejene iz usnja – temelj čevlja), skozi katerega s tradicionalno pripravljeno dreto iz 8–12 lanenih niti zašijemo plasti navlečenega zgornjega dela in usnjenega okvirja. Sledi še vertikalni šiv, ki med seboj poveže podplatne dele. Ta metoda je danes najbolj poznana in cenjena med poznavalci obutve. Gojzar šivana metoda se od okvirno šivane razlikuje po pripravi notranjika ter po načinu pritrditve usnjenega okvirja. Ta je na čevlj prišit in upognjen navzven (po prerezu v obliki L), kar poveča trdnost, stabilnost in vodotesnost. Tradicionalno so čevlji v celoti izdelani iz naravnega usnja (Steinmann 1948).

Čevlji, izdelani na tradicionalen način, imajo številne prednosti. Izdelani so iz naravnih materialov, ki so prijaznejši do naših stopal in omogočajo zdravo hojo. Taka obutev je popolnoma prilagojena posamezniku, je trajna, izdelana iz visokokakovostnih naravnih materialov, izdelana lokalno, zagotavlja možnost vzdrževanja in popravila čevljev, kar pomeni, da je bolj ekološka, lahko ima tudi večjo dodano vrednost in nenazadnje vzpostavlja tudi vez med izdelovalcem in uporabnikom.

Inovacije

Spomladi 2021 se je začel inovativen projekt izdelave čevljev po meri na daljavo, pri katerem se s pomočjo sodobnih tehnologij in znanj ugotavlja relacija med velikostjo stopal in velikostjo ter obliko kopit za izdelavo čevljev. Raziskave, ki jih izvaja partnersko podjetje Volumental iz Švedske, kažejo, da je področje velikosti obutve zelo nekonsistentno urejeno, da velikostne številke pri posameznih proizvajalcih ne pomenijo enakih lastnosti

oziroma velikosti ključnih parametrov obutve. Znano je tudi, da je diverzitetna stopala veliko večja od diverzitetne oblike čevljev na trgu, da se stopala močno razlikujejo tudi po posameznih geografskih območjih (Jurca 2019). Po sedanjem stanju tehnike je torej s številko čevlja nemogoče zajeti številne specifične lastnosti, ki opredeljujejo velikost obutve.

Na podlagi skena stopal računalniško modeliramo kopita, ki bi ustrezala funkcionalnim in estetskim zahtevam izbranega modela čevlja. Kot prvi primer smo izdelali štefaletni model na elastiko in z všivancem – repliko čevljev, ki jih je nosil slovenski arhitekt Jože Plečnik (Steinmann 1948). Velik izziv pri prilagoditvi so pomenile specifične lastnosti naročnikovih stopal: dolga in ozka stopala, visok nart ter večje razlike med desnim in levim stopalom.

Pri tem poizkusu smo dosegli sinergijo sodobnega in tradicionalnega pristopa k izdelavi tovrstne obutve in ga uspešno zaključili z izdelanima dvema poskusnima paroma in finalnim parom v okvirno šivani izdelavi.

Kot sodobne bi izpostavili analizo stopal, tehnologijo za 3D-posnetek, ki omogoča določitev ključnih parametrov obutve na daljavo, računalniško modeliranje in 3D-tisk. Pri takšni izdelavi čevlja je treba vključiti tudi vse izkušnje izdelovalca, saj edino te lahko korigirajo pomanjkljivosti sodobne tehnologije.

Ugotavljamo tudi, da bo treba za nadaljnjo posodobitev in hitrejše delo izdelati oziroma nadgraditi obstoječo programsko opremo, in sicer tako, da bo zmožna računalniško obdelavo kopit prilagajati izkušnjam posameznega izdelovalca (Kacin 2021).

Fotografija 3: Individualno prilagojena in računalniško oblikovana kopita na podlagi 3D-posnetka (skena) stopal. Arhiv AK Alojz Karner, Žiri, 2021.

Sodobni vidik dopolnjujejo tradicionalni način izdelave, ročno krojenje delov obutve, ročno navlečenje zgornjega dela in ročno šivanje. Vsi modeli obutve, izdelani v delavnici AK Alojz Karner, so oblikovani z upoštevanjem lokalnih značilnosti, s spoštovanjem čevljarске dediščine in pripadnosti tradiciji v meri, ki izpolnjuje novodobne smernice na tem področju.

Danes se z delavnico povezujemo s številnimi podjetji in organizacijami na področju oblikovanja, kulture in turizma ter na področju sodobne čevljarске industrije, kar omogoča nenehno spremljanje novih tehnoloških dosežkov, tehnologij in materialov. Med pomembnejšimi so povezovanja z Rokodelskim centrom DUO Škofja Loka ter z Muzejem za arhitekturo in oblikovanje, kjer avtor z ekipo predstavlja tradicionalno čevljarско obrt kot sodoben oblikovalski in turistični produkt. Delavnico vključujemo v turistične ponudbe spletne platforme *Locals from Zero*, v teku pa je tudi objava na platformi *Michelangelo Foundation*, ki oglašuje rokodelska doživetja po celotni Evropi. V delavnici iz različnih virov zbiramo čevljarско gradivo, ki je bilo v sklopu projekta *Domače in umetnostne obrti* digitalizirano in objavljeno na spletni strani www.alojzkarner.com, kjer je prosto dostopno širši javnosti in pomeni odličen vir znanja za naslednje generacije.

Zaključek

Delavnica AK Alojz Karner pomeni skupek prepleta kulturne dediščine, ročne izdelave čevljev po meri ter turistične ponudbe in je na tak način zagotovilo za ohranjanje te obrti, sam prikaz izdelave pa eden pomembnejših načinov prenosa znanj in ohranjanja kolektivnega spomina na tradicijo kraja.

Obrt, ki je kraju dala tako pomembno vlogo v razvoju, je treba ohraniti in predstaviti domačemu in tujemu občinstvu, ter spomniti na to, da je čevljarstvo panoga, ki združuje številna strokovna in podjetniška znanja. Med njimi izstopajo predvsem poznavanje anatomije človeka, orodjarskih in proizvodnih tehnologij, materialov, oblikovanja, trženja, ekonomije in vodenja. Zaradi izkušenj in znanj, pridobljenih v tej panogi, so se kasneje ali vzporedno razvile druge, danes bolj konkurenčne gospodarske panoge.

Čevljarstvo zaradi globalizacije iz teh krajev počasi izginja. Nostalgični spomin na preteklost in načini izdelave obutve pa so zanimiva turistična atrakcija ter hkrati pomemben gradnik identitete prebivalstva, ki je zelo pomembna za vsesplošen razvoj vsakega posameznika in lahko kraju in širše prinese kulturno (turistična atrakcija), družbeno (identiteta) in ekonomsko korist.

Reference

BESCHING, OSWALD

1966 *Handbuch für die Schuhindustrie*. Bad Ems: Schuhindustrie – Verlag Seiler & Co.

BOROVNJAK, IVANA, MAJA KOLAR, KORALJKA VLAJO, CVETKA POŽAR, MAJA VARDJAN, MIRIAM KATHREIN IN RELJA BOBIĆ

2020 *Made-In: Crafts–Design Narratives*. Zagreb, Ljubljana, Andelsbuch, Beograd: Museum of Arts and Crafts Zagreb, OAZA Zagreb, Museum of Architecture and Design Ljubljana, Werkraum Bregenzerwald, Andelsbuch, Nova Iskra, Mikser.

GOLDING, FRANK YEATES

1902 *The Manufacture of Boots and Shoes: Being a Modern Treatise of All the Processes of Making and Manufacturing Footgear*. London: Chapman & Hall.

JURCA, ALEŠ, JURE ŽABKAR IN SAŠO DŽEROSKI

2019 'Analysis of 1.2 Million Foot Scans from North America, Europe and Asia.' *Sci-Rep* 9, 19155. Spletni vir: <<https://doi.org/10.1038/s41598-019-55432-z>>, 16. 12. 2019.

KACIN, ALEŠ

2021 'Interna raziskovalna naloga: Razvoj poslovnega modela.' Neobjavljeno delo. Žiri.

NAGLIČ, MIHA

1997 *Pol stoletja Alpine*. Žiri: samozaložba.

STEINMANN, JOŽE

1948 *Priročnik za čevljarje*. Ljubljana: Založba Ministrstva za industrijo in rudarstvo LRS.

ŠEBENIK, ŠPELA

2021 *Sledi časa: Čevlji niso le kos oblačila*. Sledi časa, radijska oddaja. Spletni vir: <<https://radioprvi.rtvsllo.si/2021/03/sledi-casa-248/>>, 1. 7. 2021.

VASS, LASZLO

2006 *Handmade Shoes For Man*. Potsdam: h.f.ullmann.